

Zaneta Sambunjak (Zadar)

NA SUNČANOJ STRANI Ive Andrića: sunce, mjesec, zvijezde

U radu će se komparativno obuhvatiti i analizirati sljedeće cjeline: sunce, mjesec, zvijezde odnosno nebeska svjetlila i kozmologija u raznim svojim simbologijama: Dan – Noć, Muško – Žensko, Racionalno – Emotivno, Pozitivno – Negativno i to u pripovijetkama iz posthumno objavljenog romana Ive Andrića NA SUNČANOJ STRANI. Ova tema ima svoje korijene od poganskoga preko kršćanskoga razdoblja te uključuje cijeli razvojni luk povijesti književnosti, od pučke, preko dekadentne sve do modernoga doba.

U dosadašnjim istraživanjima ističe se da su u pripovijetkama Ive Andrića (1892.–1975.) u središtu zanimanja ljudi obilježeni samoćom i porazom, a izraženo je i poniranje u psihu likova, zatim zanimanje za sudbinu u širem kontekstu (Detoni Dujmić 2005: 40). Pripovijetke NA SUNČANOJ STRANI (1952.), SUNCE (1960.) i U ĆELJI BROJ 115 (1960.) definirane su i kao zapisi o tamničkim iskustvima i stradanjima Tome Galusa, piščeva alter ega, koje je Ivo Andrić, sudeći po bilješkama i nacrtima, namjeravao preraditi i od njih sklopiti roman. Posthumno je, na temelju tiskanih novela (ZANOS I STRADANJA TOME GALUSA i ISKUŠENJE U ĆELJI BROJ 38 i drugih, ali i rukopisa sačuvanih u ostavštini, Žaneta Đukić Perišić 1993. godine učinila pokušaj tekstualne rekonstrukcije Andrićevog zamišljenog „romana“ o Tomi Galusu NA SUNČANOJ STRANI (Nemec 2016: 459). Pripovijetka JELENA, ŽENA KOJE NEMA (1962.) zanimljiva je zbog istraživanja na tragu misaonosti Aurelija Augustina, poetske fantastike, mitsko filozofskog panteizma, estetike svjetlosti, grčke mitologije, Goetheovog Fausta, Petrarčinih soneta o Lauri, kao i proučavanja Andrićeva prelaska u prostor fantastike, u irealnu zbilju, pri čemu se čudesno, nestvarno, halucinatorno, iracionalno prihvaća kao sastavni dio fikcijskog univerzuma u kojem se sve stvarnosti miješaju i prepleću, a zbilja se poima kao prostor otvorenih mogućnosti, gdje se povezuju priroda i čovjek (Nemec 2016: 469–475).

Koliko su sunce, mjesec, zvijezde i univerzum važni u ovim pripovijetkama može se vidjeti već u pripovijetci pod naslovom ZANOS I STRADANJE TOME GALUSA. Ivo Andrić opisuje kako je

Bilo je vreme dozrelih vrućina kad se dan i noć gotovo i ne razlikuju, samo što mesec smeni sunce, a u svako doba dana i noći podjednako se radi i šeta, jede i peva. Vreme kad se o životu može pomisliti sve, osim da prolazi. Vreme kad prvo grožđe nagrme u grad i kad koštica u voću počinje da crni. Povrh svega toga, to je bio dan uoči objave rata Srbiji. [...] U tom trenutku oseti bogatstvo i širinu sveta. I to odjednom celo bogatstvo i svu širinu sveta i kao od udarca, osta izgubljen. Jedva hvatajući dah,

dode sebi. Bio je zgrčio ruke, lice pripio uz asuru, iz usta mu je tekla obilna i bistra pljuvačka (STAZE, LICA, PREDELI 1976: 28–30).

Promatranje neba i povlačenje pažnje osjetila prema mjesecu ironično je izražavanje želje za bijegom od problema i predstavlja avanturu, slobodu. Mjesec tada postaje i amblem neimenovanog straha koji muči lika. Ljepota prirode međusobno se isprepleće sa strahom od neizvjesne budućnosti. Kreacija i destrukcija u isto vrijeme. Paradoksalno mjesec je zbog svojih mijena vezan uz promjenu, prolaznost, a nedosljednost je jedina pouzdana sila u životu, što protagonist u ovom slučaju zaboravlja. Mjesec preuzima radnju. Postaje glavni njezin dionik i simbol za nepoznato i bezgranično. On je impersonalan i udaljen te predstavlja transcendenciju. Promatranje mjeseca u sebi krije psihološko i duhovno zastrašivanje koje nagovještaju crna koštica u voću i najava rata. Mjesec je posrednik između glavnog lika i univerzuma. On se ovdje čini kao usamljen i nezavisan entitet, ali iza kojega se širi još nekakva superiorna moć. Pri susretu koji se odvija s realnim, racionalnim svijetom čini se da prošlost, sjećanja i mašta postaju prava i jedina realnost, što se vidi kad se protagonist sjetio slične situacije promatranja neba.

Slično osećanje imao je samo jednom. To je bilo u posve drugim prilikama i na drugom kraju sveta. Bio je novembar mesec. On je išao na neku zabavu. Noć vedra i studena, zvezde bistre i daleke, zemlja smrzla. Koraci su odjekivali. Najednom ču visoko iznad sebe kliktanje divljih gusaka koje se sele na jug. Podiže glavu put vedrog noćnog neba. Tada mu isti ovaj raskoš ispuni grudi, sve do grla. Oseti bogatstvo i širinu sveta [...] Osećanje moći i dostojanstva bez granica [...] (STAZE, LICA, PREDELI 1976: 31).

Tada je pod misterioznim utjecajem mjeseca postao svjestan svojih osjećaja. Pred pogledom na vedro noćno nebo ostaje s osjećajem utjehe i oslobođenja nakon spoznaje o beskonačnosti svijeta. Uživanje u ljepoti i širini noćnog neba, čak i kad nema mjeseca, znači da se nije bojao onoga što se krilo iza mraka, već ga je prigrlio i osjećao se zaštićenim, a posjedovao je i vjeru u dobronamjernost kozmosa. Gledanje u noćno nebo ovdje je potraga za jedinstvom i unutarnjim osjećajem ispunjenja iz kojeg se rađa inspiracija. Mjesec je tu amblem iracionalnih snaga univerzuma. Kozmički susret na mjestu gdje nema svjetla i grada.

Vidimo da u trenucima spominjanja mjeseca, zvijezda i vedrog noćnog neba lik osjeća vrlo privatno, tajno, intimno iskustvo. U prvom odlomku lik je to koji se na prvi pogled čini da uživa u raskoši svijeta, ali se u pozadini njegove priče (trulo voće) osjeća da je pun slabosti i straha koji se nesvjesno i fizički iskazuju grčenjem, slinjenjem, padanjem, od navodne tropske bolesti ili sunčаницe zbog dolaska iz Afrike. Jasno se razlikuje između sadašnjeg osjećaja i nekadašnjeg osjećaja. Nekadašnji uključuje kontemplaciju nad numinoznom ljepotom scene vedrog zvjezdanog neba koje je široko i bez granica i uključuje čudesnost momenta. Odatle i spominjanje mjeseca, noći, zvijezda kao nekakve fasciniranosti njima. Iako se čini da cijelo vrijeme protagonist promatra nebeski svod i svjetlila, situacija je obrnuta: mjesec i zvijezde stalni su promatrači

ljudske rase i nije sigurno je li to zbog dobra ili zla. Uz mjesec se u Trstu još pojavljuje ravnodnevnica pa, uz sunce dobivamo i planetarne konstelacije odnosno implikaciju svjesnosti o postojanju nekakvih moći na koje se ne može utjecati čime se opet izražava stranost, duboki potisnuti duhovni strah, nesigurnost koji su važni za razumijevanje duhovne evolucije lika i najavljuju njegov neminovni susret s transcendentalnošću. Vidjet će se u nastavku da uočavanje planeta, zvijezda i neba vodi ka neizbježnoj promjeni situacije. Već u sljedećem spominjanju sunca u velu dima i prašine ono zalazi i u jukstapoziciji je sa svjetlima, glazbom, veseljem, radošću koju protagonist primjećuje izvan sebe:

[...] dok se pred njim pružao Trst, u velu dima i prašine, prožete sjajem sunca koje je zašlo, sa svjetlima koja se pale kao neočekivane girlande, sa muzikama koje se ukrštavaju, iščekavaju, pa opet javljaju, kao po planu neke igre, njemu dođe sve to prosto i razumljivo, kao posve prirodan nastavak svega što mu se dosada dešavalo. I gledajući s palube kako se pale svetla u nizovima, cele ulice odjednom, on se još samo pitao: kakva mu radosna iznenađenja sprema ova varoš (STAZE, LICA, PREDELI 1976: 33).

Prvi dodir s gradom ide preko primjećivanja vela dima, prašine i zalazećeg sunca kao neke nestvarne atmosfere koja naviješta da će preuzeti samo njegovo postojanje. Upravo tada se nagoviješta trag shvaćanja jedinstva s univerzumom i njegovom nestalnošću i promjenljivošću koje u ovom trenutku još ne može do kraja artikulirati, koje ga zbunjuje, ali ga osjeća u dubini svoga bića:

[...] pristanište samo je deo jedne uvale koja je deo većeg zatona, koji je u Jadranskom moru, koje je i samo tek jedan zaliv Sredozemnog mora, koje je opet samo mali deo...Tu mu se misao zbuni i počne da kruži kao onaj limeni Istok-Zapad-Sever-Jug iznad njegove glave. Da, evo, tu su beskrajni prostori, mase i daljine; sve između sebe povezano, sve u kretanju i stalnoj promeni [...] (STAZE, LICA, PREDELI 1976: 34–35).

Dva prostora, Afriku i Trst, povezuju nebeska svjetlila, zamračivanje sunca, spominjanje mjeseca, zalazećeg sunca, nebeskoga svoda i zvijezda i planetarnih konstelacija beskrajnih prostora, masa i daljina. Sad se ona čine u svojoj nestalnosti i promjenljivosti kao zlonamjerne sile kojima se protagonist ne može oduprijeti ili one provociraju svijet (ultimatum, objava rata, mobilizacija, kaos) rezultat čega će biti, postaje kasnije jasno, istraživanje nove dimenzije postojanja za glavnog lika. Veličina i indiferentnost univerzuma obuzimaju, prevladavaju njegov osjećaj identiteta. Širina kozmosa u isto vrijeme zastrašuje i mijenja protagonista u čovjeka koji je svjestan enigme koju predstavlja, obuzima ga strah od praznog beskrajnog univerzuma. Naslućuje vlastitu nebitnost i beskonačnost i veličinu kozmosa.

U sljedećem spominjanju nebeskih svjetlila, u ovom slučaju sunca, ono smeta, agresivno je i nemilosrdno prema Tomi Galusu.

Jedva se probija kroz gužvu koja se splela ispred ukotvljenih brodova. Prolazeći između sveta (i prazničnog Zagora) po belim pločama, na podnevnom suncu, [...] u njemu se mače nešto kao stid i razum, kao poslednji napor da se zadrži na toj strmini niz koju se otisnuo, da se ne izdvaja iz sveta koji ga okružuje. Ali je bilo dockan.

Unutarnji plamen ga obuže celoga. Sve oko njega poče da se koleba i meša. Sunce mu leže na samo lice (STAZE, LICA, PREDELI 1976: 36–37).

Sunce ga provocira, u početku je lik nesvjestan provokacije, ali spoznaji koja kao plamen gori u nutrini bića ne može se pobjeći, sunce shvaćanja ne udara svakoga, samo izabranike, manjinu, pojedinca. Masa sunce razumijevanja ne doživljava, ono nije namijenjeno masi, za razliku od inspiriranog nekontroliranog unutarnjeg plamena pojedinca kojemu život nakon otkrivenja postaje kaos.

Prelomiše se katarke, nakriviše kuće, izmešaše se boje sa zastava, krovova i ženskih šešira: oblivale su ga krupne suze. Grč mu steže lice i grlo. Ljudi mu načiniše mesta da prođe (kao da se u njemu samom protrže ta bolna, studena brazda) svi se sklanjahu. On prođe postide. Nit je šta video, nit mogao više da pusti. Bilo je rumeno predveče, puno prašine i zvukova kao i juče kad je Helgoland stigao u pristanište, samo su ulice bile još življe i sve kuće iskićene zastavama. Kao da se čeka samo da se smrkne, pa da otpočne neki sjajan vatromet i svečanosti po ulicama i baštama. U potpunom nerazumevanju, Galus je koračao sitno i brzo, u desnoj je ruci nosio kožnu torbu a za levu ga je pridržavao žandarm, visok i riđ čovek. Kako je to bio jedan od prvih uhapšenika koji se javno sprovodi, i kako su ulice i terase pred kafanama bile pune uzbuđena sveta, pred Galusom je išao šapat i širilo se od usta do usta [...] (STAZE, LICA, PREDELI 1976: 37–38).

U potpunom nerazumijevanju diskrepancije vanjskoga i unutarnjega svijeta i uočavanja odnosa sunca sebi bio je uhićen:

Tu je stajao, kao izgubljen, na sredini ćelije i obema rukama pridržavao pantalone koje su mu sada spadale. Pogled mu pade na suncem opaljene ruke, i to ga prvi put ovog poslepodneva podseti na Aden, na put na lađi i celo njegovo dojučerašnje „carevanje“ (STAZE, LICA, PREDELI 1976: 39–40).

Direktno, podnevno sunce koje mu agresivno liježe na samo lice u suprotnosti je s posrednim opisom suncem opaljenih ruku koje ga podsjećaju na dijelove prošloga života kad se osjećao kao vladar svijeta i svoga života. Susret sa suncem u ovim odlomcima postaje sudbonosan, kozmički, vodi ka transformaciji glavnog lika shvaćanjem o napuštanju njegovog starog, normalnog života koji, nekad racionalan i uredan, odjednom postaje neshvatljiv.

U pripovijetci NA SUNČANOJ STRANI glavnu ulogu ima samo sunce i povezano je ili s pojedincem ili s manjinom, odnosno s manjom grupicom. Sunce je u sljedećem odlomku prikazano kao dio kozmosa koji je dinamična snaga ispunjena različitim razinama jakosti svjetlosti u njemu.

Duža nego šira, tamnička soba sa deset postelja imala je dva velika prozora okrenuta pravo ka istoku [...] Ti prozori su, upravo zato što su otvarali slobodan vidik na predgrađe, imali ne samo obične rešetke, deblje od muškog palca, nego su bili zastri i naročitom čeličnom, gusto pletenom mrežom. Ta mreža nije mogla da spreči jako jutarnje sunce da svako jutro baci dva duga i široka ćilima malo prigušene svetlosti preko poda, postelje i protivnog zida. Ta blagodat i taj raskoš trajali su sve do pred podne. Tada su sunčevi ćilimi počinjali naglo da se skupljaju i skraćuju, kao da ih neko izvlači. A kad bi sunce stizalo na zenit, i poslednji krajičak svetlosne prostirke izmileo bi ispod rešetaka i nestao negde u sunčanoj svetlosti, razlivenoj po slobod-

nom delu nepoznatog grada, kao što dva potoka nestaju u moru. Od nas desetorice zatvorenika, većina je bila prilično ravnodušna prema svemu tome, ali bilo nas je dvojica- trojica mladih koji smo svakog jutra sačekivali sunce i sedeli ili šetali u jednom od ona dva pojasa svetlosti, kao u najlepšoj bašti [...] Kako se leto primicalo kraju i sunce izlazilo sve docnije i u našoj ćeliji bivalo je sve manje svetlosti. Jednog jutra, polovinom septembra, ustali smo kao obično i kao obično bili na našem prozoru. Još se crveno sunce borilo s maglama (STAZE, LICA, PREDELI 1976: 85–90).

Ovdje sunce igra drugačiju ulogu, kompleksniju. Ono je dio kozmosa, ono je dinamično, kreće se (između istoka i zapada) i mijenja (jarko, crveno, širi se, skuplja se, jako je, slabo je, dio je i cjelina je, ukazuje na tijek i promjenu), dok protagonist stoji na mjestu i dio je užasavajuće malog klaustrofobičnog prostora i u manjini je onih koji se mogu izdignuti iz situacije i primjećivati sunce i njegove mijene u prostoru u kojem se nalaze. Ali, tek nestanak žene s krletkom zbog mijena sunca prisiljava i inspirira protagonistu radnje i manjinu kojoj je pripadao da zamišljaju druge svjetove.

Čekali smo nešto duže nego obično. Prozor se nije otvarao. Sati su prolazili (Mi sata nismo imali ali smo po suncu, po odlaženju i dolaženju čuvara i raznim šumovima u kući znali uvek koliko je sati.) [...] Ni žene ni krletke. Zagledali smo se između sebe i opet obarali oči. Najposle smo se jedan po jedan povukli u sobu, ali bi svaki čas poneko od nas iskoristio priliku da prođe pored prozora i baci pogled napolje. Žena se više nije pojavila [...] Zatim su počeli razgovori i nagađanja. Šta se moglo desiti? Putovanje? Bolest? Smrt? Neka drama u porodici? Sve je moguće [...] (STAZE, LICA, PREDELI 1976: 90).

Ovdje čitatelj prisustvuje kozmičkom buđenju. Glavni lik i njegova grupica preko mijena sunca shvaćaju da mogu imati vizije neograničenih dubina i širina koje u njima evociraju uvjerenje da unatoč njihovoj stvarnosti i izvan te stvarnosti ili paralelno s njom postoje drugi svjetovi, druge stvarnosti, te da su prostor i vrijeme samo iluzije.

To shvaćanje još više dolazi do izražaja u pripovijetci U ĆELJI BR. 115 u kojima se opisuje Postružnika i njegovo

[...] pričanje dvosmislenih, gadnih priča u kojima je blatio sve što je lepo i čisto na svetu. Tada ne znaš gde da se deneš ni kuda da gledaš. Mladić se branio kako je najbolje umeo – strpljenjem, potpunim povlačenjem u sebe, i svojim rođenim mislima. Tešio se slabim odbleskom nevidljivog sunca, koji je posle podne padao u ćeliju. To bi trajalo kratko, ali za to vreme on bi sedeo zanesen i, pevušeći jedva čujno, posmatrao na svojim rukama taj bleđi, posredni odsjaj izgubljenog sunca, pretakao ga s dlana na dlan kao nevidljivu, dragocenu tečnost i čaroliju pomoću koje je stvarao zlatan, neprelazan zid između sebe i Postružnika i Postružnikovog sveta (STAZE, LICA, PREDELI 1976: 55).

Pogled prema nebu i suncu značio je nadu za uzdizanjem iznad svakodnevnog egzistencije u drugačije živote i različite priče, među postojeće i izmišljene ljude i sjećanja, kako je vidljivo u odlomku u nastavku:

Gledajući to starinsko napušteno zvono, koje je nadživelo svoj zadatak, pred očima bi mu često zatrepao maglen veo, protanjio se pod uticajem sunčeve svetlosti, i umešto nepomičnog zvona pred njim su iskravali likovi i događaji iz mašte ili iz prošlo-

sti [...] A otkako je u ovoj ćeliji na sunčanoj strani, među dobrim ljudima, sa dalekim vidikom i sa starinskim zvonom pred očima, on je dopuštao sebi da misli dugo i živo o devojci iz pansiona "Albion,, i ona mu je sada često satima i satima bivala ono što je mogla da bude nekad u Firenci da je imao više sreće, da su ljudski odnosi jednostavniji, i da su bliži našim ličnim snovima i željama. Dani su prolazili i bivali sve kraći, bez sunca i vidika, koji je sada sve češće osvitao, pod maglom, ali mladić se nije odvajao od svog prozora. Nalakćen, sa čelom oduprtim o tvrdu žicu, on je mogao satima da gleda to malo zvono koje mu je sada zaklanjalo svet i postalo jedini cilj, da ne odvoja oči od njegovog zelenkastog nepomičnog metala, kao da čita knjigu bez kraja čije se stranice same okreću. I čitao je — nije od njega zavisilo šta — svakog dana drugo, svakog sata drukčije. Čitao je o životu ljudi, onakvom kakav se može u njegovim godinama, sa ovog mesta i ovakvog prozora, da nasluti. Čitao je o suncu, slobodi i slobodnom kretanju, o svemu što onakav čovek u ovom položaju može da misli i želi i sanja. Čitao je o naličju svega toga, o tesnom tamničkom prostoru, o zamršenom, uzajamnom dejstvu neumitnih društvenih navika i ustanova, pisanih i nepisanih zakona, o svemu onom što smeje ili samo neoprezne pojedince dovodi u ove prostorije, o tamnoj, tragičnoj strani čovekova života, koja je sva od sumnje, nepoverenja, prevare, sile, straha i stradanja. Čitao je o istoriji sveta kakva se ukazuje zaprepašćenim i željenim očima kroz splet čeličnih žica, [...] velikim slutnjama pročitanih knjiga i naslućenih istina, u talasima muzike, slikama sa peščane obale pored Drine u žarke letnje dane, ili sa Lungarna po kome, kroz sunčano jutro, mirno i slobodno ide prema njemu Alisa Kartanen, devojka sa Severa, koja ne zna ni što je porok ni nesreća ni strah od života, nego, čista i umna, korača pravo, verna zakonima koje nosi u sebi. Korača, korača, ali se ne približava, niti on može da joj se približi; neprestano idu jedno drugome u susret, ali avetinjskim hodom koji ne menja odstojanje, samo zamara i muči čoveka kao lud i lažljiv san. Idu, idu, kao lud i lažljiv san. Idu, idu, ali se ne mogu dozvati ni sporazumeti, i neće se nikad sastati, jer je ona na nekoj svetloj, a on na tamnoj strani života. (Otkako je u tamnici, za njega ta Firenca u sećanju i nije stvaran grad, nego čarobni predeo večitog proleća bez promena, kao što ni njegovi prijatelji tamo nisu obični ljudi, nego izuzetna, srećna bića koja ne boluju, ne stare, ne umiru, ali ne mogu do njega kao ni do njih.) [...] A sutradan bi ga svitanje zaticalo opet na prozoru. Šta je drugo mogao? Valja „čitati“ i dešifrovati površinu nepomičnog zvona (kao što se mora živeti, jesti, piti i disati), iako ne znaš šta ćeš saznati, kakve ćeš slike na njemu videti i pročitati. Jer, drugog vidika nema. Tako je to išlo sve do kraja oktobra meseca (STAZE, LICA, PREDELI 1976: 57–71).

Stvari se pogoršavaju za kreativnog pojedinca i njegovu grupicu koja je spoznala zajedno s njim i bila inspirirana. U pripovijetci NA SUNČANOJ STRANI sa sunčane strane prelazi se po kazni u tamnicu ili u druge zajedničke ćelije koje nisu na sunčanoj strani, čime se inspiracija i spoznaja opet povezuju s mjesecom, ali i sa sukobom, s kaznom, s opasnošću, s negativnošću, s neugodom.

Sukob zbog kojeg smo izgubili sunčanu stranu [...] Student je ležao s rukama zabačenim i sklopljenim pod glavom. Nije mu se spavalo i nije mogao da ćuti. U neko doba ispričao mi je da je one noći, koju je po kazni proveo u mračnoj ćeliji na tvrdom ležaju, usnio ženu sa prozora. Došla je, kaže, tiho i neprimetno, prišla mu sasvim blizu, propela se na prste, visoko digla ruke, obesila iznad njegove glave svoju krlet-

ku, i isto tako nečujno iščezla. Cele noći krletka je sjala više njegove postelje kao sunce. Nevidljiva ptica u njoj pevala je radosnu, jednostavnu melodiju. I ta divna melodija, ni pravo zapamćena ni posve zaboravljena, pratila ga je od tada svuda i — mučila stalno. Ona ga muči i sada. Sve mu se čini da je zna: pa ipak, nit ume da je tačno ponovi, nit može da je se oslobodi. Student je začutao, kao da spava, ali meni se činilo da je budan i da u sebi nečujno peva, tražeći uzalud čudnu melodiju (STAZE, LICA, PREDELI 1976: 91–93).

Nedostatak sunca ovdje utječe na ljudsko ponašanje. Mrak, sjena, hlad koji se povezuju s nedostatkom sunca, odnosno s noći, mjesecom i zvijezdama postaju diabolička snaga sposobna preuzeti ljudsko biće i transformirati ga, oni su neprijateljski entiteti, destruktivni. Mjesec i zvijezde ovdje nisu eksplicitno spomenuti, ali je spomenuta tamnica, mrak, noć, tama, halucinacija o krletci koja je sjajila kao sunce, a tama, lucidni snovi ili zvučne i vizualne halucinacije, refleksija sunca kao sjajne krletke (A što je svjetlost mjeseca nego refleksija svjetlosti sunca?) jasno upućuju na vladavinu mjeseca. On provocira, modificira, unosi nemir i promjene. On je prava dinamična snaga koja mijenja i uzbuđuje ljudski um, ima misteriozan utjecaj na ljudski um. Dualistička je to slika umjetnika u sprezi i harmoniji s mjesecom, ali u isto vrijeme i udaljenosti od te harmonije. Poklon kreativnosti je ugodan, ali i opasan. Mašta, artistski genij može čovjeka dignuti do nivoa bogova ili ga može uništiti do ludila. Krletka/refleksija sunca/mjesec, objekt inspiracije i želja za unutaršnjom snagom i obnavljanjem te snage, trebala bi pomoći da fragmentirano sebstvo ostvari potpunost. Lunarna mitologija povezuje mjesec sa ženstvenošću. Želja za doticanjem krletke/mjeseca jest želja za fizičkim kontaktom, skoro je erotična, ali je za protagonista nedostižna, nejasna, neshvatljiva, što zbog toga što se nalazi izoliran u ćeliji okružen samo maskulinitetom, a što i zbog traženja snage, izvora inspiracije, onoga ženskoga i ženstvenoga, izvan samoga sebe kako bi ostvario potpunost, umjesto u samome sebi, zbog čega i ne može artikulirati melodiju.

U sljedećoj priči SUNCE glavnu ulogu ima samo i jedino sunce.

[...] se kao svečar, želeo je da se smeje i da govori. (Tek kad mrak padne i kad ostane sam u svojoj postelji, počće noćne misli da u svojoj crnoj svetlosti ispituju sve što je rekao i što nije rekao. [...]) A već idućeg trenutka pogled mu se ukoči i zamagli, i ponovo otpočinje kratka iluzija, osuđena unapred na beznadan pad. Na svojim nepomičnim rukama hapšenik je najpre i ugledao sunce. Ne sunce samo, jer ono ne dopire nikad u ovu ćeliju, nego njegov rumeni, daleki, posredni odblesak. Veliko afričko sunce, koje je pre tri meseca slobodan gledao kako se diže nad Sredozemnim morem, bilo je ništa prema ovom jedva primetnom sjaju. Raširi malko prste. Podiže lice prema prozoru, kao da je taj prozor nevidljivo sunce. — Jedno je sunce. Jedno isto svuda. Govorio je sam sebi, u zanosu, i odmah su mu se reči pretvarale u pevanje i lice u zanesenu, nasmejanu grimasu čoveka koji je preplavljen i zaslepljen jarkom, neizdržljivom sunčanom svetlošću, i naslonjen na ogradu broda peva. Mora i gradove, planine i polja, on nije mogao da vidi. Ali to nije bilo ni potrebno. Sve je imao, sve je bilo blisko, prisno i moguće, jer je ugledao sunce. To nije više bio veliki sjajni kolut

koji ga je dopratio kroz gradske ulice do tamničkih vrata. Ne, to što je on sada znao kao sunce i zvao suncem, to je bilo ovo nevidljivo, a svagdašnje, nemirno i drhtavo strujanje koje je ispunjavalo i pokretalo svaki delić ne samo njegovog tela nego svega oko njega, i same mrtve stvari. Sunce – u isto vreme i tečnost i zvuk i dah, sa ukusom vina i voća, stalno u pokretu, sa žarom vatre i svežinom vode, i što je glavno, neiscrpno i nepresušno – sunce. – Postoji samo sunce – govorio je sam sebi kao pijan, misleći kako bi se te reči mogle pevati kao melodija. Da, u stvari postoji samo sunce, a sve ovo što živi, diše, gamiže, leti, sja ili cvate, samo je odblesak toga sunca, samo jedan od vidova njegovog postojanja. Sva bića i sve stvari postoje samo utoliko ukoliko u svojim ćelijicama nose rezerve sunčevog daha. Sunce je oblik i ravnoteža; ono je svest i misao, glas, pokret, ime. Sad to zna jasno i bez dvoumljenja, kao što nikad ništa do sada u životu nije [...] (STAZE, LICA, PREDELI 1976: 77–82).

Za ovaj se odlomak ne može ništa drugo reći doli da se radi o fascinaciji kozmosom s mitskim nadtonovima. Prikazuje se prisni univerzum kojim vlada jedinstvo, dobronamjernost. Evocirajući silu kozmosa vidi se nada da se dotaknu misteriozni izvori energije koju kozmos predstavlja i koja je dio čovjeka. Opsesija kozmosom čini se da potječe od stalne želje da se transcendiraju stvarnost i obnove vlastite kreativne i stvaralačke energije.

[...] je ceo zvučao kao žica i osećao potrebu da peva, sam ne zna da li glasno ili nečujno, uvek istu misao i istu melodiju. O, vasiono, šta ima u tvojim visinama, neznanim, slobodnim i prostranim, iza one modre nebeske opne, kad se ovakva blaga od saznanja kriju po jadnim ljudskim tamnicama! I šta nose u sebi svemirske maglice i komete koje preleću nebom, kada ovo jadno ljudsko telo, izgledalo, u senci i vlazi, bijeno i ustrašeno, može da razvije ovaj žar i ovoliko zanos radosti! Uistinu, najveće čudo bilo je u tome da se ovo telo, pod teretom velike iluzije i silnog zanosa, drži u ravnoteži, koliko-toliko, i da može da savlada ovu neodoljivu potrebu za letom i kliktanjem, i da se nekom čudnom, opet sunčanom, protivtežom drži da se, umesto kliktaja ne raspe u nečujnu eksploziju kao sunčana zlatna prašina koja se gubi u suncu. Osećao je na mahove da mu u utrobi gori i sja celo sunce i da mu se dijafragma podiže i talasa kao plamen i da mu taj unutarnji sjaj bije i suklja na oči, na nosnice, na sve pore. Tada je imao bolne i divne trenutke velikog, nezadržljivog, žitkog smeha, koji je navirao iz njega kao topljeno zlato, i tako snažno da je širio usta, kao pevač, od bojazni da se ne uguši ili da ne prsne. A sunce u njemu ne prestaje da sja, svemoćno i jedino, neiscrpno, nepresušno. Iz tog zanosa prenuše ga zveket ključeva i škljocanje brave [...] čudio se, bez bola i ogorčenja, što je noć puna sunca i bogatstva, a jutro sivo, ubogo, bez zračka i videla (STAZE, LICA, PREDELI 1976: 83–84).

Sunce mjesec, zvijezde, kozmos, svemirske maglice i komete su obnavljajuća i transformirajuća moć ljudske imaginacije. Protagonist postaje biće koje ima poseban odnos s kozmosom. On je carstvo kreativnosti. Predstavlja moć imaginacije da uspostavi red i harmoniju u univerzumu i veza je između individualne kreativnosti i snaga koje pomiču univerzum. Kozmos surađuje, odgovara. Umjetnik, pisac, kreativac, onaj koji promatra i spoznaje vlastitim snagama na istoj je razini s univerzumom. Poziva po potrebi svoju kreativnu energiju i vlada njome da ga odvede u carstvo inspiracije (kozmos). Kozmos je dinamična kreativna snaga ispunjena briljantnim svjetlom, a onaj koji spoznaje dio je te

svjetlosti ili je ona dio njega, potpuno nevažno. Protagonist postaje jednak kozmičkim snagama koje vode svemir, odnosno ima privilegirani odnos s kozmosom. U harmoniji je s kozmosom zbog vizionarskih i umjetničkih moći. Sunce postaje priča o kozmosu, a samo privilegirani individualci, vizionari i pjesnici imaju afinitet prema njemu.

U dosadašnjim istraživanjima pripovijetka ISKUŠENJE U ČELJI BR. 38 objašnjena je kao početak piščeve inklinacije panteizmu i razrada mogućnosti transcendentale metamorfoze pojedinačnoga u općem (Nemec 2016: 473–477). Pri tome središnje mjesto pripada Jelenu čija se priča nastavlja u pripovijetci pod naslovom JELENA, ŽENA KOJE NEMA (1962.). U ISKUŠENJU U ČELJI BR. 38 po prvi se put spominje Jelena. Smatra se da su Andriću u fokusu likovi koji u jednom iznimnom, zaustavljenom trenutku intenzivno osjete svoje trajanje kao dio cikličkog poretka prirode. To oštro viđenje, to stanje prosvjetljenja i najveće zornosti vodi njihovu mirenju sa svijetom, vraćanju Suncu kao izvoru svjetlosti, stapanju s vječnom prirodom: *unio mystica*. I Jelena se uvijek pojavljuje uz jarku sunčevu svjetlost, ona je fluidno biće, sazdana od snova, iluzija, slutnji, snage imaginacije, pojavljuje se u sretnom, ali prolaznom trenutku ozarenja, ritam kojega je podređen suncu i solarnoj putanji, intenzivnog zanosa, doživljava punoće, rajске radosti, bistrine duha i osjetila. Njezina je pojava izuzetna spiritualna manifestacija. Sve što je povezano s Jelenom vezano je s čudnim energetskim zračenjem: svjetlom, bjelinom, čistoćom. Ona je idealno biće, eterična žena, fantomska žena, vizija čiste ljepote (Nemec 2016: 473–477).

[...] *odjednom se seti Jelene, onakve kakvu je poslednji put video u onoj velikoj bolnici, u sobi koju je delila sa nekom ružnom i skromnom ženom. Sedela je, kraj lepe i bele postelje, s malo uzdignutim nogama i s rukama na kolenima. Soba je bila puna jake danje svetlosti, koja se odbijala od belih zidova. Jelenina plava glatko pričesljana kosa je i sama sjala i širila sve bleđe talase svetlosti, tako da njeno teme nije više imalo znane linije, nego se neodređeno gubilo i spajalo sa svetlom dana. I njena ruka, kad bi je maknula, nije imala jasno ocrtanog oblika, nego su joj se konture, prozračne i svetle, produžavale i gubile u danjoj svetlosti. A za svakim pokretom je ostajao tanak, svetao i valovit trag, kao da se kreće kroz retku tečnost. On nije skidao očiju s nje; sve mu je to bilo tada kao predznak i nerazumljivo čudo. Petnaest dana posle toga, Jelena je umrla. Da li na se pred kraj brišu ovako granice u vidljivom prostoru? Da li se i ja ovo topim, čilim, gubim? Je li ovo već predeo gde nas nesreća dovodi, a smrt dočekuje [...] Probudi se, ali bez one maglice i postepenog dolaženja sebi, nego naglo, odjednom: iz sna u javi, iz nesvesti u nesreću. S dvorišta se beše javilo neke neverovatne svetlosti, koja kao da iz dna ćelije sviće. On se zagleda u tu svetlost, i tada u budnoj svesti pročita gotovu i nepromenjivu misao: – Svaki živ čovek igra sa sudbinom kocku. Jedni izgube, drugi dobiju. Ti si izgubio. Da li ga je ta misao probudila, ili mu tek sad na um pade kad ugleda ono malo svetlosti? Nije se rađala ni razvijala, nego odjednom, svršena i cela, pade i pritisnu i ispuni svest i zaigra neizdržljivo, kao žeravka u nedrima. Đipi s postelje. Poče da premera ćeliju, da skače na prozor. Prostora je hteo, a samo je udarao od prozora do vrata, od zida do zida. Pokuša da opet udiše vazduh, ali nije mogao da diše pravilno (STAZE, LICA, PREDELI 1976: 49–53).*

Ovdje treba konstatirati da je Jelena u pripovijetci JELENA, ŽENA KOJE NEMA kao Persefona, grčka božica smrti i uskrsnuća. U grčkoj je mitologiji određeno da Persefona trećinu godine živi u podzemnom svijetu, a ostatak godine na zemlji. Persefona i Demetra, grčka boginja plodnosti, se poistovjećuju (Graves 2011: 78), iako se smatra da Persefonu pokušava spasiti Demetra, njezina majka, pa tugujući zimi zemlji daje neplodnost dok joj kći odlazi u podzemlje, a kad se vrati, odijeva prirodu u zelenilo i cvijeće. Kako Persefona donosi zemlji smrt zimi i uskrsnuće u proljeće, tako se Jelena pojavljuje u proljeće, blijedi ljeti, nestaje u jesen i zimu, a kad je prisutna u životu protagonista potiče plodnost, kreativnost i ljepotu. Jelenina je misija da sudjeluje u radu kozmosa kreativnog pojedinca. Andrićeva se Jelena u literaturi poistovjećuje s Helenom iz grčke mitologije (Nemec 2016: 472) i to ne bez razloga, jer Helena nije smrtnica, ona je Hela ili Persefona, božica smrti i uskrsnuća (Graves 2011: 299).

Pre svega, priviđenje je u vezi sa suncem i njegovim putem. (Ja to zovem priviđenjem zbog vas kojima ovo pričam, za mene lično bilo bi i smešno i uvredljivo da svoju najveću stvarnost nazivam tim imenom, koje u stvari ne znači ništa.) Da, ona se javlja gotovo isključivo u vremenu od kraja aprila pa do početka novembra. Preko zime vrlo retko, a i tada opet u vezi sa suncem i svetlošću. I to, kako sunce raste, tako nje-na javljanja bivaju češća i življa. U maju retka i neredovita. U julu, avgustu gotovo svakodnevno. A u oktobru, kad je popodneвно sunce žitko i kad ga čovek pije bez kraja i zamora kao da pije samu žed, ona se gotovo ne odmiče od mene dok sedim na terasi, pokriven pletivom sunca i senki od lišća. Ali kad počne da se skraćuje sunčeva staza i lišće da biva ređe, a na jasnoj kori drveta ukaže se munjevita veverica koja već menja dlaku, priviđenje počinje da se gubi i bleđi. [...] A već nekoliko sekundi posle toga, poplava sreće počinje ponovo, i u njoj iščezavamo nas dvoje, i kupe, i vaskoliki beli svet sa nama. Tako me u zamasi koji obeznanjuju nosi ta vasionka ljuljaška od jedne savršene sreće do druge, od Jeleninog i mog prisustva do nestanka i nas i svega sa nama u sreći opšteg postojanja. I ni na jednoj tački toga beskrajnog luka nema zastajanja ni za trenutak, jer se uvek ili penjemo ili spuštamo. [...] Pogled tih očiju nije nikad počivao samo na meni, i ja sam mogao na neobjašnjiv način da uživam u svemu onom što one vide u isto vreme dok gledaju u mene, jer te oči su prostirale ispred sebe nepoznate krajine nevinih svetova u kojima se gubio i moj gledani lik. One su se kretale i svetlele sa ravnodušnom tačnošću nebeskih mena, a u isto vreme zbunjivale moja čula i zavodile ih na neslućene staze i u zanosne varke. Samo retko u životu, pred najvećim i izuzetnim prizorima koje, udruženi, zemlja i nebo prostiru pred nama, nastupala je kod mene ista igra i zamena pojačanih čula i njihovo neograničeno umnogostručavanje, sve do istovremenog osećanja pojava koje inače, izvan tih prazničnih trenutaka, upoznajemo i osećamo samo izdvojeno i ponaosob. (Takvi trenuci nemaju imena i ostavljaju samo bleđ trag docnije, u sećanjima naše svakidašnjice (JELENA, ŽENA KOJE NEMA 1976: 250–261).

No, nije čudno da Jelena ima i Apolonove karakteristike. Jelenini atributi neizbježno podsjećaju čitatelja na Apolona, patrijarhalnog grčkog Boga sunca sa svojom fizičkom ljepotom i darom za umjetnost i pjesmu. Apolon je bog glazbe i poezije, s planine Parnasa, vodič muza koje su imale svoje sjedište istočno na brdu Helikon, a zazivaju ih svi pjesnici (Graves 2011: 439). Poštovan je, jer

je bio bog svjetlosti i sunca, bez čega život ne bi bio moguć, a također i zato što je bio bog sklada i ljepote koji čine život smislenim. Apolon je besmrtni dio Dionisa (Graves 2011: 299), boga zabave igre i veselja, koji se, pak, odijeva u krzna, vezan je za mitsko i kulturno tlo i teško ga se smješta u panteon grčkih bogova zbog njegova uskrsnuća koji su doveli do dionizijskih misterija čija je glavna tema smrt i ponovno rođenje prema godišnjim dobima, što opet vraća analizu na Persefonu. U sljedećem odlomku se vidi da Jelena, ne samo da utjelovljuje božanska, Apolonova obilježja: ljepotu, svjetlost, sklad, nego ju Andrić smješta na planinu koju se može smatrati Helikonom i Parnasom, mjestima na kojima se nalaze muze i inspiracija, a povezuje ju i s Dionisom i dionizijskim misterijima neposredno preko krzna i posredno kroz Jelenina uskrsnuća u pjesničkoj zaigranoj plodnoj mašti:

Tako sam nekad, dok sam, stojeći na visini od tri hiljade četiri stotine metara, gledao iznad sebe glečere i na njima sunčev sjaj koji izgleda nepomičan, odjednom čuo kako se iz njih diže beskrajno tanak šum, muzika jedna koju uho teško može da razabere a nikako ne ume da zadrži. Tako sam, opet jednom, za jesenjeg dana bez sunca, pod sivim nebom, stajao izgubljen u stepi koja se sterala od mojih nogu do neodređene crte nebeskog svoda. I dok sam osluškivao kako tiho i oštro šumi i cvili trava koju vetar povija u tankim sivim talasima, video sam odjednom na prevojima tih beskrajnih talasa neki sjaj koji oko, naviklo na dotadašnje pojave i vidike, jedva može da uhvati i primeti, a koji kao da ne dolazi od sunca. [...] A kad nas je sunce, na jednoj okuci, zaobišlo i javilo se na Jeleninoj strani, ona zaklopi za trenutak oči. Tada sam ugledao njene teške i čudne očne kapke, ispod kojih su živeli i sopstvenim plamenom sijali svetovi od kojih su trepavke, ne uspevajući da zadrže sav sjaj, bleštale tankim odsevima žeženog, zagasitog zlata u čudesnim prelivima. Dok je tako držala sklopljene oči, ja sam posmatrao njeno čelo, obraze i vrat. Oko njih je, kao letnja jara oko voćnih plodova, treptao neovičen oreol moćnog ali jedva vidljivog sjaja, i gubio se na krajevima u pokrenutom i žitkom predelu koji brzina vožnje nosi, kida i rasipa u očima putnika. Tako smo, prelazeći prostor, dugo ćutali; ona po zakonu svoga bića i postanka, a ja u neizrecivoj slasti njenog prisustva, koja je rasla i prelivala se i odnosila sa sobom sve što se moglo pomisliti ili reći. [...] U jednom trenutku – nisam ni razabrao ime krzna koje je trgovac izgovorio – preda mnom se prosu devičanski, obasjan predeo i u njemu, velik i izdužen, Jelenin lik u hodu. Nije bila naga, ali odevena, kao zanihanom mrežom, samo predelom kroz koji se kretala: talasima, treputavom svetlošću sunca i vode, mladim lišćem. U tom trenutku ugledao sam je, kao nikad, u svoj njenoj veličini i lepoti [...] (JELENA, ŽENA KOJE NEMA 1976: 261–270).

Jelena tako postaje mitsko utjelovljenje sunca, kozmička snaga sa sunčanim afinitetima: svjetlina kože i kose, karizma, energija koja ju okružuje, transformira, te obnavlja svakoga tko ju primijeti. Jelena postaje primjer neke vrsta poganskog obožavanja sunca. Odnos sa suncem je jasan, javno priznat, uspoređuje ju se sa svim pojavnostima sunca. No, Andrićevo miješanje mitova o Persefoni i Demetri, Apolonu i Dionisu služi za kreiranje nove priče i demonstrira impuls stvaranja novog mita u plodnom umu umjetnika koji revidira i

preoblikuje stare priče u nove koje odgovaraju potrebama njega samoga, ali i publike.

Dok sam tako stajao neodlučan od sreće, osetio sam da se iza mene odjednom stvorila Jelena. Nisam smeo da se okrenem. Ostala je tu trenutak-dva nepomična (uporedo sa njom zastao je i moj dah), a onda mi je položila ruku na rame. Ne bih mogao kazati kako ni po čemu sam to osetio. To je bila više misao na žensku ruku. Kao senka je počivala na mom ramenu, ali senka koja ima svoju nemerljivo malu pa ipak stvarnu težinu i isto takvu mekoću i tvrdinu. A ja sam stajao zanesen i svečano krut. Ne znam kad je, kao senka leptira, odletela ta ruka sa mene, jer kad sam opet mogao nešto da shvatim i znam, nje više nije bilo. Ali, proleće je. Opet proleće. Bogat sam, miran, i mogu da čekam. Da, ničeg nije bilo i ničeg nema, jasnog i sigurnog, ali ništa nije ni izgubljeno ili isključeno, nepovratno i potpuno. Znam da u svetu ima mnogo napola otvorenih prozora u koje kuca prolećni vetrić, sunčevih odblesaka na metalu i u vodi, praznih sedišta u kupeima, ustalasanih povorki i obasjanih lica u prolazu. Slutim i hiljade drugih nepoznatih mogućnosti i prilika. Znam da se svuda i svagda može javiti Jelena, žena koje nema. Samo da ne prestanem da je iščekujem!(JELENA, ŽENA KOJE NEMA 1976: 278–279).

Tomo Galus i muški protagonisti pripovijetki bića su mjeseca i malo sunca, a neki od njih posjeduju zagonetnu moć da utječu na snove i maštu. Utjelovljuju žensku energiju mjeseca, Artemide, Apolonove sestre blizanke. Galus i Jelena su dijametralno suprotni, polarne opozicije: ona je aktivnost i promjena, on pasivnost i začaranost. Ona je sunčev imaginarij, student i Galus mjesečev. Jelena je identificirana sa suncem i utjelovljuje njegovu mušku snagu i energiju. Ona je kreativna energija za umjetnika, a umjetnici su novi junaci koji zbog nje svijet vide na drugačiji način. Jelena osvjetljava tamu, nema svoj vlastiti glas, jer inspirira druge, budi ih ili ih potiče da rade za promjenu. Kao što je sunce centar sunčevog sustava, Jelena je direktno ili indirektno centar univerzuma većine pripovijedaka posthumno skupljenih u roman. Nebesko svjetlilo ne transformira Jelenu kao što mjesec transformira Tomu Galusa i studenta, jer je ona izjednačena sa suncem, što je dokaz njezinih božanskih, apolonskih, moći. Kad nestane, protagonist očekuje da će se opet pojaviti, uskrsnuti, kao Persefona i Dionis. Svi oblici pisanja, govora, stvaranja održat će živom uspomenu na nju. Jelena i njezin misteriozan afinitet prema suncu jest afirmacija njezine izuzetne prirode. Ona je mitska heroina, s mjestom u nebesima i misijom koju treba ispuniti. Jelena transcendirala realnost. Odlučna je da spasi kreativnog pojedinca dok god je taj spreman stvarati. Jelena postaje ženstveno što transformira muževno. Nekakva vrsta solarne boginje, žene koja postaje dio muškog kreativnog identiteta. Andrić ovdje subverzivno dovodi u pitanje zapadni kulturni stereotip maskuliniteta, ali i ženstvenosti. Zbog odluke da opiše Jelenu kao simboličko utjelovljenje muškoga božanstva (Apolona), a Tomu Galusa i muške likove kao simboličko utjelovljenje ženskoga božanstva (Artemide) izražava apsurdnost polarizacije. Tipična je to andrićevska *vasionska ljuljaška* (JELENA, ŽENA KOJE NEMA 1976: 256–261) kojom se nebeska svjetlila mjesec i sunce pretvaraju u simbol multipliciteta rezonancija. Kod Andrića se

multiplicitet rezonancija očituje kao porast intenziteta titraja makrokozmosa i mikrokozmosa, mase i pojedinca, vanjskoga i vlastitoga, sna i zbilje, zvuka i tišine, govora i šutnje, svjesnoga i nesvjesnoga, ludila i zdravog razuma, bolesti i zdravlja, imaginacije i realnosti, samoće i društva, pojedinca i grupe, muškoga i ženskoga koji se međusobno sudaraju, a ne supostoje, pri čemu dovode do promjena u univerzumu, onom shvatljivom, ali i onom neshvatljivom.

Izvori

- Andrić 1976: Andrić, Ivo. *Jelena, žena koje nema*. Sarajevo: Svjetlost.
Andrić 1976: Andrić, Ivo. *Staze, lica, predeli*. Sarajevo: Svjetlost.
Andrić 2014: Andrić, Ivo. *Kuća na osami i druge novele*. Zagreb: Školska knjiga.

Literatura

- Chevalier, Gheerbrant 1983: Chevalier, J., Gheerbrant, A.. *Rječnik simbola. Mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Zagreb: Nakladni zavod MH.
Detoni Dujmić 2005: Detoni Dujmić, Dunja, Sonja Bašić, Vanja Matković et al. (ur.). *Leksikon Svjetske Književnosti. Pisci*. Zagreb: Školska knjiga.
Đukić Perišić 1993: Đukić Perišić, Žaneta. *Ivo Andrić, Na sunčanoj strani: rekonstrukcija romana*. Novi Sad: Mozaik.
Graves 2011: Graves, Robert. *La Dea Bianca*. Milano: Adelphi.
Nemec 2016: Nemec, Krešimir. *Gospodar priče. Poetika Ive Andrića*. Zagreb: Školska knjiga.

Zaneta Sambunjak (Zadar)

Ivo Andrić's ON THE SUNNY SIDE: The Sun, Moon, Stars

The article compares the following elements: The Sun, Moon, Stars, Sky Lights and Cosmology in different symbologies: Day – night, Male – female, Rational – emotional, Positive – negative, etc. in a posthumously published novel by Ivo Andrić ON THE SUNNY SIDE. This theme has its roots in the pagan period, throughout the Christian period, and covers the entire evolutionary history of literary history, from folk literature to decadent literature and to the present day.

Zanita Sambunjak
Sveučilište u Zadru
Odjel za germanistiku
Kralja Petra Krešimira IV/2
HR-23000 Zadar
zsamb@unizd.hr